

En ensom alm i genseland

Anders Often

NINA, Postboks 736 Sentrum, N-0105 Oslo.

anders.often@nina.no

Martin O. Skåret oppdaget den ytterst isolerte forekomsten av alm *Ulmus glabra* i Trysil, mange mil fra nærmeste forekomster i Norge og Sverige (jfr. Hultén 1971, Often et al. 1998). Martin var skogsarbeider, men også svært naturinteressert og fant 18 år gammel, på en tyttebærtur høsten 1936, én almebusk oppunder fjellet Fregn, lengst øst i Ljørdalen. Han tok senere et belegg av planten og sendte til Botanisk museum, Oslo sammen med et brev (pr. 18.09.1958): «...almen er nu nærmest en busk, ca 3 m høy. Jeg så denne alm for første gang høsten 1936. Da var det bare en stamme på den. Den ble knekket ca 1,5 m over marken av snøras et par år senere. Den avknekte stamme er nu ca 15 cm i diameter og har fått mange nye skudd. Fra roten er det vokst frem mange greiner som er bøyed av snøras». Forekomsten er i ettertid nevnt av Berg (1962), og kort beskrevet av Aas (1970), og gav seg utslag i en isolert prikk i Hulténs andre utgave av karplantenes utbredelse i Norden (Hultén 1971).

I forbindelse med kartlegging av floraen i sørberg i Østerdalene oppsøkte jeg 21.06.1991 den bratte sørvestendte almelokaliteten og gav en beskrivelse av forekomsten, og floraen ellers i Fregnlia (Often 1997). Alt i alt var floraen overraskende fattig, og bortsett fra alm var noe ullarve *Cerastium alpinum* ssp. *lanatum*, litt kantkonvall *Polygonum odoratum*, vanlig einstape *Pteridium aquilinum* ssp. *latiusculum* og mogop *Pulsatilla vernalis* de eneste lokalt til regionalt sjeldne artene som vokste der. Det ene almeindividet vokste på ei smal, lysåpen og bratt grus- og steinvifte i kanten av et lite bekkefremspring, ca 775 m o.h. (UJ_{ED} 694,201, kartblad Trysil 2117 IV). Ellers på lokaliteten var det delvis tette kratt med lavvokst hegg *Prunus padus* coll. og villrips *Ribes spicatum* coll. Undervegetasjonen var frodig høystaudeeng med mye trollbær *Actaea spicata*, tyrihjelms *Aconitum septentrionalis*, vendelrot *Valeriana sambucifolia* ssp. *sambucifolia* og noe kranskonvall *Polygonum verticillatum*.

Noen år senere (14.08.1998) oppsøkte jeg Ljørdalen på nytt og snakket med Martin som hadde oppdaget almen. Selv var han blitt gammel og dårlig til beins, men nevøen hans Bjørn Skåret ble

med meg opp i lia og kikket mer på den særdeles isolerte og særpregede forekomsten. Mens vi satt og pustet ut og nøt utsikten ut over de uendelige skogviddene sørvestover mot Trysil og Finnskogen fortalte Bjørn litt om livet i Ljørdalen, og om den spesielle rollen grenda Skåret hadde spilt under andre verdenskrig.

Oddleif var nest eldste sønn av seks brødre og overtok hjemgården Otters. Da krigen brøt ut, arbeidet både Oddleif og den yngre broren Martin som skogsarbeidere i Fuludalen på svensk side av grensen. Oddleif fikk høsten 1940 i oppdrag av motstandsbevegelsen å bygge opp en postrute over Särna til Stockholm. Den ble lagt over Fulufjellet til Gustav Sackrisson på småbruket Tjårnvalen i Fuludalen. De to første krigsårene ble det fraktet store mengder med informasjonsmateriell over denne ruta fra legasjonen i Stockholm til Hamar og Oslo. Martin var en av dem som var med og bar. Fra våren 1942 ble den første «regjeringsruta», med direkte postforbindelse mellom Kretsen i Oslo og regjeringen i London opprettet. Martin var i begynnelsen også med og loset kurærer over fjellet, til de selv ble såpass lokalkjente at de klarte de vel to milene fra Skåret til Tjårnvalen uten hjelp.

For ikke å bli mistenkeliggjort, og for å være helt trygg på at okkupasjonsmakten ikke skulle avsløre hans sentrale rolle i denne viktige kurér- og postruten, meldte Oddleif seg etter samråd med sin overordnede Jens Boyesen inn i NS (Nasjonal samling). Flyktningetransporten sa han fra seg i 1941 fordi det ble for farlig å ha ulike oppdrag. Selv ble han kuttet ut fra postruta i 1943–1944 fordi kurérsjefen i Stockholm begynte å låne ører til useriøse rykter om at han var agent for tyskerne. Oddleif ble arrestert av det tyske sikkerhetspoliti i september 1944 sammen med sin far, mistenkt for illegal grensetrafikk. Han gjorde et mislykket selvmordsforsøk i cella og ble brakt til sykehus. Her fikk han hjelp til å rømme til Sverige.

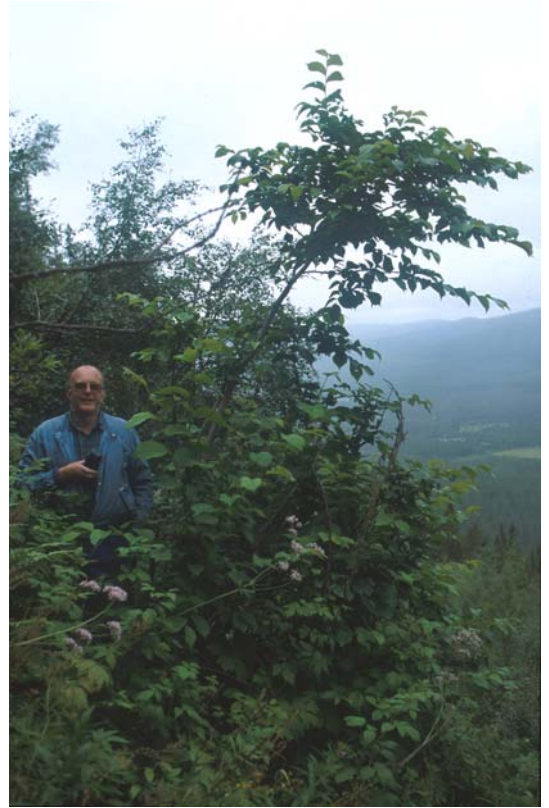
Etter fredsdagene i 1945 kom sannheten aldri frem. Martin og Oddleif selv var tause om sine roller, og følte i ettertid ikke noe behov for å skulle forsvare seg mot bygdesnakk. Fredsdagene og de første årene var ikke noe problem. Alle var klar over at hele hirden hadde jaktet på Oddleif under flukten fra sykehuset, og at det var den aktive motstandsmannen doktor Hansen som hadde hjulpet ham ut. Det ble verre etter hvert som vitnene ble borte og ryktemakerne våget seg frem. For hans egne foresatte var det jo også et pinlig faktum at de hadde foreslått å likvidere ham – kanskje til og

med forsøkte det — på slutten av krigen, noe som vel er den psykologiske forklaringen på at han ble gjort til en «ikke-person» i motstandshistorisk sammenheng. Denne dramatiske krigshistorien er beskrevet i detalj av Skåret (1995), se også Lunde (2002).

Det var en sterk opplevelse å møte Martin i 1998, fortsatt like rakrygget og sprudlende naturinteressert. Han var selvlært, men ervervet seg etter hvert store kunnskaper om den lokale flora og fauna, blant annet merket han fugler for Stavanger museum i mange tiår. For Ljørdalen skole lagde han et herbarium (på 20 arter) og en kommentert lysbildeserie med 44 bilder av sjeldne og interessante plantearter som vokste i Ljørdalen; av plantegeografiske godbiter, ved siden av Fregnalmen blant annet bjønnkam *Blechnum spicant* (funnet på vestsiden av dalen ved Halvorssetra), kantkonvall, tysbast og setergråurt (brev pr. 25.02.

Figur 1. Almen nedunder Fregn med Bjørn Skåret i forgrunnen. Foto: Anders Often 00.07.1998.

Figur 2. Habitatbilde av almelokaliteten nedunder Fregn. Almen er den lysegrønne busken ca midt i bildet. Foto: Anders Often 00.07.1998.

2002 fra Turid Torgals rektor Ljørdalen skole). Martin fikk deltagermedaljen for sin deltagelse i polititroppene i Sverige, men hans viktigste motstandsinsats som kurér ble ikke nevnt. Han døde sommeren 2000, og i september 2001 ble hans aske strødd på toppen av Storhamnarn, nordøst for Fregn, i nærvær av familie og venner. Oddleif fikk deltagermedaljen i 1997. Han døde i 1999.

Og almen vokser fortsatt i Fregn, slik den kanskje har gjort i tusener av år, og er i dag trolig en av Norges mest isolerte forekomster av ett enkelt planteindivid. Det er ikke usannsynlig at den er en siste levende rest fra løvskogen som vokste i Ljørdalen i varmetiden. Dette er også sannsynliggjort da Ole P. Skåret i forbindelse med et grøftearbeide i Skårdalen, nede i dalen ca 3 km fra Fregn-almen, fant almefruktet dypt nede i myra (Oddleif O. Skåret i brev pr. 25.10.1997 til Sverre Løkken, Botanisk museum, Oslo).

Takk

Oddleif O. Skåret og Martin Skåret har fortalt om funnet av alm i Fregnlia gjennom brev og ved besøk på gården Otters. Bjørn O. Skåret har loset meg

gjennom den intrikate og dramatiske krigshistorien, og var i 1998 med opp i Fregnlia og kikket på almen. Turid Torgals, rektor ved Ljørdalen skole, har fortalt om den flotte lysbildeserien Martin laget, og gitt meg liste over arter i herbariet Martin overlot til skolen.

Litteratur

- Berg, R. Y. 1962. Nye utbredelsesdata for norske karplanter. *Blyttia* 20 (2): 49-82.
- Hultén, E. 1971. Atlas över växternas utbredning i Norden. 2. upplag. Generalstabens litografiska anstalts förlag, Stockholm.
- Lunde, J.V. 2002. Skjulte helter – «stripete» i 60 år. *Aftenposten*. Kronikk 12. mai.
- Often, A. 1997. Botanisk undersøkelse av sørberg i Østerdalene, Hedmark. Fylkesmannen i Hedmark, Miljøvernavdelingen, rapport nr. 10/1997: 1-68 + vedlegg.
- Often, A., Haugan, R., Røren, V. & Pedersen, O. 1998. Karplantefloraen i Hedmark: sjekklister, plantegeografiske elementer og foreløpige utbredelseskart for 488 taksa. Fylkesmannen i Hedmark, Miljøvernavdelingen, rapport nr. 6/1998: 1-261.
- Skåret, B. 1995. Over grensen. Om kuréren som gikk ut i kulden – og ble sveket av sine egne. Fregn forlag, 332 s.
- Aas, B. 1970. Jutulhogget, canyon og refugium. *Norsk geografisk tidsskrift* 24 (2): 59-81.

Flora Nordica

General Volume

Det generelle bindet i serien Flora Nordica er på markedet. Det inneholder innledningskapitler om utforskningshistorien av floraen, om naturgeografi, regioner, menneskelig påvirkning, endemismer og trusler. Videre oversikt over herbarier, standardlitteratur, botaniske termer og leseveiledning for Flora Nordica.

Tidligere utgitt er bind 1 (karsporeplanter, bartrær, og vierfamilien–slireknefamilien) og bind 2 (meldefamilien–jordrøykfamilien). Bind 6 (tysbastfamilien–skjerimplantefamilien) ventes i 2006, og bind 3 (korsblomstfamilien–ripsfamilien) ventes i 2007.

Flora Nordica, som er skrevet på engelsk, skal omfatte alle karplanter som er funnet viltvoksende eller forvillet i Norden. Hensikten er å sammenfatte all den kunnskapen som finnes i dag. Floraen er illustrert, hovedsakelig med tusjtegninger av detaljer.

Flora Nordica selges av Norsk Botanisk Forening, se foreningens adresse foran i Blyttia.

Medlemspris ved kjøp gjennom NBF er kr 350 (bind 1), kr 450 (bind 2), kr 350 (General Volume). I tillegg kommer frakt.

